

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaqı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BOLAJAQ TÁRBIYASHILARDÍN KOGNITIV QÁBILETLERIN RAWAJLANDIRIW METODIKASINIŃ AYRIQSHA TÁREPLERI

A.Q.Bazarbaeva,

NMPI Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtıw kafedrası stajyor oqıtıwshı

H.T.Berdanova,

*NMPI Sirtqı tálim bólimi
Mektepke shekemgi tálim baqdarı talabası*

Annotatsiya: Maqalada bolajak tarbiyashılardıń kognitiv qábiletlerin rawajlandırıw metodikasınıń ayırıqsha tárepleri úyrenilgen. Sonıń menen birge, mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde keleshekte iskerlik júritiwshi bolajaq tarbiyashılardıń kognitiv qábiletlerin rawajlandırıw boyınsha ilimpazlardıń pikirleri, bolajaq tarbiyashılardıń kognitiv qábiletlerin rawajlandırıw metodikasın empirikalıq kózqarastan bahalaw hám analiz etiw, kognitivli-kreativ ortalıq tiykarında tarbiyalanıwshılardı erkin tálim iskerligin xoshametlewdiń didaktikalıq sistemasın jetilistiriw, kognitivli oqıtıw texnologiyaların turmıslıq tájiriyebege tiykarlangan vitagen tálim menen integraciyasın támiyinlew haqqında kórsetilgen.

Tayanış sózler: kognitiv, vitagen tálim, individual, metod, rawajlandırıwshı oraylar, bilim, kónlikpe, jańalıqqa qızıǵıwshılıq, tabısqa umtılıw, úyretiw quwanışı.

Kognitiv qábilet psixologlar pikirinshe insannıń jańa bilimge, tek gına tálim máselelerin emes, bálkim turmısta payda bolatuǵın mashqalalardı da sheshiwge shaqıradı. Kognitiv qábilet bir qarawda sheship bolmaytuǵın bunday mashqalalardıń sheshimin izlewge hám tabıwǵa májbúr etedi. Bul kóbinese adamda qashannan berli málim bolǵan hám túsiniqli bolǵan zatqa jańa qızıǵıwshılıq oyatadı. Kognitiv qábileti joqarı bolǵan shaxs jańa, qızıqlı hám túsiniqsiz zatlardı kóriwi múmkin, bul jerde hámme zat uzaq waqıt dawamında anıq hám jaqsı úyrenilgenindey seziledi. Kognitiv qábiletti qalıplestiriw mashqalası uzaq waqıt aldın payda bolǵan hám búgingi kunge shekem eń aktual máselelerden biri esaplanadı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń kognitiv qábiletiniń dárejisi oqıtıw, rawajlandırıw hám tarbiyalaw wazıypaların sheshiw natıyjeligin belgileydi, sebebi ol erkinlikti rawajlandırıwdı, tálim mazmunın qalıplestiriwge izertlew hám dóretiwshilik jantasıwdı, ózin-ózi tarbiyalawdı úyretedi. [6]

Ózbekstan Respublikasınıń “Mektepke shekemgi tálim hám tarbiya haqqında”ǵı qararı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 5-apreldegi PQ-3651-san “Mektepke shekemgi tálim sistemasın jáne de xoshametlew hám rawajlandırıw ilajları haqqında”, [1] 2019-jıl 8-maydaǵı PQ-4312-san “Ózbekistan Respublikası

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

mektepkе shekem tálim sistemasın 2030 jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyqlaw haqqında” ǵı qararları[2], ministrler Mákemesiniń 2019-jıl 13-maydaǵı 391-san “Mektepkе shekemgi bilimlendiriw shólkemleri iskerligin jáne de jetilistiriw ilajları haqqında”ǵı qararında hám de usı iskerlikke tiyisli basqa da normativ-huqıqıy hújjetlerde belgilengen.

Sonıń menen birge, bolajaq tárbiyashılardıń kognitiv qábiletlerin rawajlandırıw metodikasın empirikalıq kózqarastan bahalaw hám analiz etiw, kognitivli-kreativ ortalıq tiykarında tárbiyalanıwshılardı erkin tálim iskerligin xoshametlewdiń didaktikalıq sistemasın jetilistiriw, kognitivli oqıtıw texnologiyaların turmıshlıq tájiriybege tiykarlangan vitagen tálim menen integraciyasın támiyinlew jáne de áhmiyetli orın iyelemekte.

Vitagen-vita (latinsha) turmıs, genesis-tuwılıw (payda bolıw), yaǵnıy turmıstan tuwılǵan. Vitagen tálim - shaxstıń turmıshlıq tájiriybesin aktuallastırıw (talap), onıń intellektuallıq hám psixologiyalıq potencialınan oqıw maqsetinde paydalanıw tiykarında oqıtıw. Vitagen tálimniń maqseti shaxstıń intellektuallıq hám psixologiyalıq potencialın kórsetiwden ibarat. Bunda shaxstıń turmıs tájiriybesin turmıshlıq tájiriybege ózgeriwdi názerde tutadı. Turmıs tájiriybesi - bul insanıń sanası menen baylanıslı informaciya bolıp tabıladı. Turmıshlıq tájiriybe - insan ózi basınan keshirgen, ol sezim etken, oylap kórgen, úgit-násiyatlangan hám uzaq múddetli yadında saqlaǵan, ol ushın jeke zárúr bolıp qalǵan maǵlıwmat. Rossiyalıq pedagog A.S.Belkin vitagen tálim texnologiyasın islep shıqtı hám sınaqtan ótkerdi. Onıń pikirinshe: vitagen tálim texnologiyasınıń tiykarǵı waziypası tómendegilerden ibarat:-balalarda omirge maslasıw kompetenciyaların qalıplestiriw; -zamanagóy turmıs sharayatına beyimlesiw; -ózin-ózi bahalaw hám ıntızamlıqtı qalıplestiriw qábiletin rawajlandırıw; -tálim procesi kóp ólshemli degen ideyanı qalıplestiriw. Vitagen tálim texnologiyasınıń kontseptual qaǵıydaları tómendegishe: golografikalıq ań-hár bir insan rawajlanıwınıń (hárekettiń) kóplegen tárepleriniń kombinaciyası retinde qaraladı. Hár qanday tálimniń tiykarın insanıń ómiri (vita) quraydı. Pedagogikalıq mashqalalardı tabıslı sheshiw ushın balanıń barlıq qábiletlerin anıqlaw hám rawajlandırıwdan ibarat bolıp esaplanadı.[3]

Jer júzinde bolajaq tárbiyashılardıń kognitiv qábiletlerin rawajlandırıw metodikasınıń neyropedagogikalıq múmkinshiliklerin anıqlastırıw, tárbiyalanıwshılardıń kognitiv iskerlik tájiriybesin qalıplestiriwdiń metodikalıq sistemasın jetilistiriw, tálimge qábiletteń tórt basqıshlı (ayırım-jaǵdaylı, jaǵdaylı,

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

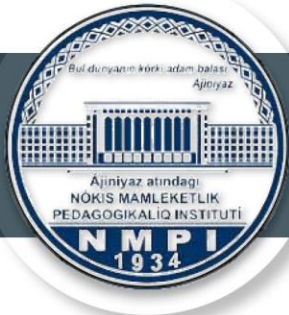
individual, gárezsiz) modeli tiykarında balalardıń kognitiv qábiyetlerin rawajlandırıwǵa tiyisli bir qatar ilimiy izertlewler alıp barılmaqta. [5]

Bolajaq tárbiyashılardıń kognitiv qábiyetiniń kontsepciyasını anıqlawda hár túrli jantasıwlar bar. B. P. Esipov, "kognitiv qábiyet - bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdı ózlestiriw ushın zárúr bolǵan intellektual yamasa fizikalıq miynetti sanalı, maqsetli orınlaw" dep esaplaydı. G. M. Lebedevtiń pikinshe, "kognitiv qábiyet - bul oqıwshılardıń bilimlerdi ózlestiriwge bolǵan kúshi, nátiyjeli munasábeti, sonıń menen birge, úyreniwge qızıǵıwshılıq, erkin hám kúshli háreketlerdiń payda bolıwı".

Pedagogikalıq "kognitiv qábiyet" túsiniǵi bir qatar ilimpazlar tárepińen kórip shıǵılǵan. "Kognitiv qábiyet" túsiniǵi mazmunın bir neshe jónelislerge bolıw múmkin. T.I.Shamovaniń pikirinshe: "Biz kognitiv qábilette tárbiyashılardıń intellektual hám fizikalıq kúshleriniń sharshawına jol qoymaw, bálkim bul bolajaq tárbiyashılardıń iskerlik mazmunı hám procesi munasábetinde, onıń iskerliginde payda bolatuǵın shaxs iskerligi retinde qaraymız.[4] Kognitiv qábiyet bolajaq tárbiyashılardıń jańa bilim, kónlikpe, ishki tártip hám bilimlerdi tolıqtırıw, bilimlerdi keńeytiw ushın hár qıylı háreket usıllarınan paydalanıwǵa zárúrlík tuwdıradı. Ayırım ilimpazlar kognitiv qábilette shaqsqa tán bolǵan qásiyet dep túsinedi. Mısalı, G. I. Shchukina "kognitiv qábiyet" degende shaxstıń bilimge umtılwın óz ishine alǵan, biliw procesine intellektuallıq munasábette ańlatıwshı shaxstıń sapası retinde qaraydı. Shaxstıń sapası, " kognitiv qábiyet" bilimge umtılwıdıń turaqlı kórinetuǵın bolıwı menen boladı. Bul jeke sapanıń dúzilisi bolıp, ol jaǵdayda mútajlikler hám mápler mazmunlı ózgeshelikti, shıdamlılıq bolsa formanı ańlatadı. Kognitiv qábilette jeke dárejede qalıplestiriw mashqalası, kórkem ádebiyatqa baylanıslı dereklerden analiz etiwden derek beredi, kognitiv qábiyet motivaciyasını hám kognitiv qızıǵıwshılıqlardı qalıplestiriw usılların esapqa alıw menen baylanıslı.

E.A. Krasnovskiy kognitiv qábiletke júdá ayırıqsha tariyp beredi: "bolajaq tárbiyashınıń barlıq tárepleri: bul jańalıqqa qızıǵıwshılıq, tabısqa umtılwı, úyretiw quwanışı, bul da mashqalalardı sheshiwge bolǵan munasábet, basqıshpa-basqısh úyreniw. bunıń quramalılıǵı balalar menen shınıǵıwlar procesine tiykarlanadı".[5]

Bolajaq tárbiyashılardıń kognitiv qábiyetlerin rawajlandırıw metodikasın xoshametlew olardıń aqılıy, etikalıq hám fizikalıq rawajlanıwı ushın tiykar wazıypasını atqarıp, ilimiy jaqtan dúnyaǵa kózqarastı rawajlandırıwda zárúr orın tutadı. AQSh, Germaniya, Angliya, Yaponiya, Qubla Kareya, Rossiya sıyaqlı rawajlanǵan mámleketlerde bolajaq tárbiyashılardıń kognitiv qábiyetlerin rawajlandırıw metodikasın sherikliktegi iskerlikke maqsetli jóneltiriw,

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

tárbiyalanıwshılarda qábiletti qáiplestiriwde rawajlandırıwshı tálim texnologiyalarınan nátiyjeli paydalanıw, balalardaǵı individual qábiletti social xoshamet penen uyǵınlastırıw pedagogikalıq mexanizmlerin jetilistiriwge úlken itibar qaratılıp atır. Ásirese, kooperativ (sherikliktegi) tálim elementlerin shınıǵıwlar processinde sistemalı -modullı jantasıw tiykarında alıp barıw ámeliyatı bólek áhmiyetke iye boladı.

Juwmaqlap aytqanda, kognitiv qábilet subektiv tásiri astında rawajlanatuǵın quramalı jeke qáiplesiw bolıp tabıladı. Oqıw iskerligi túrine qaramastan, barlıq tárbiyalanıwshılar tárbiyashınıń itibarı hám ǵamqorlıǵına mıtáj: úyreniwge onsha qızıǵıwshılıǵı joq balalar, sırqı tárepten unamlı tásirler qaldıratuǵın, bólek járdemge mıtáj emes shaqslar. Sol sebepli tárbiyalanıwshınıń shınıǵıw iskerliginde ózin kórsete aladıma yamasa joqpa, bul kóp tárepten tárbiyashınıń sheberligine baylanıslı, yaǵnıy keyinirek dóretiwshilik social aktiv shaxs boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 апрелдаги Мактабгача таълим тизимини янада рағбатлантириш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3651-сонли Қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 05.04.2018 й., 07/12/3651/1007-сон, 01.10.2018 й., 07/18/3955/1978-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4312-сон Қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 10.05.2019 й., 07/19/4312/3106-сон.
3. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016. — 116 с.
4. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М.А. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик техноогиялар (таълим тизими ходимлари, методистлар, ўқитувчилар, тарбиячи ва мураббийлар учун ўқув қўлланма)- Т.2017, 368 б.
5. Korotaeva, E. Kognitiv faoliyat darajalari / E. Korotaeva // Xalq ta'limi. - 1995. - No 10. - S. 156-160.
6. Kasbiy ta'lim: lug'at / Komp. S.M. Vishnyakova. - Moskva: NOV, 1999.- 535 p.